

*Church Square soon after it was replanned in 1913.
Kerkplein kort nadat dit in 1913 herbeplan is.*

„Omdat ons eintlik ongeveer twee jaar gelede reeds ook gepraat het oor die toekoms van Kerkplein het dit heelwat mense in Pretoria laat dink oor die toekoms van Kerkplein. Dit is presies wat ons as argitekte in gedagte gehad het, nl. dat u as inwoners van Pretoria, en ons as Pretorianers juis sal begin dink oor die toekoms nie net van Kerkplein nie, maar ook van ander visuele aspekte van ons stad. **Juis omdat ons daarop wil trots wees en wat ons het wil uitbou en bevestig ook vir die nageslag, daarom ook dink ek dat dit veral gepas is dat daarop gewys word dat die hoofaksent van die memorandum wat ons as argitekte opgestel het oor die toekoms van Kerkplein die feit beklemtoon dat die historiese karakter van die plein behoue moet word en dit uit te bou en indien moontlik nog verder vir die toekoms te bestendig,**” het hy gesê.

DIE SLEUTELWOORD

DAARDIE dinge wat ons voel wat afbreek doen aan die huidige plein en daarom ook aan sy historiese waarde moet verwyder word sodat die plein nie alleen wat sy historiese betekenis aanbetref nie groter inslag sal vind en meer duidelik tot ons sal spreek. Dit moet ook vir die inwoners van Pretoria meer bruikbaar word en dit is miskien een van die sleutelwoorde in ons benadering nl. dat ons Kerkplein meer bruikbaar wil maak vir die inwoners van Pretoria.

TEKORTKOMINGE VAN DIE PLEIN

ONS voel dat Kerkplein beskou moet word as die kern van die middestad in die groter Pretoriagebied en dat dit sal dien as vergaderplek vir spontane byeenkomste. Dit is die kern van die saak nl. dat die huidige uitleg homself nie hiertoe leen nie.

KERKPLEIN — DIE HART VAN DIE STAD

DIE beskikbare oop ruimte waar die plein nou is moet vir voetgangers beskikbaar wees. Dit moet as 't ware as plek dien waarheen mense kan kom vir passiewe ontspanning sowel as vir sosiale verkeer waar funksies kan plaasvind, spontaan of georganiseerd, sodat dit in werklikheid die hart, die lewende hart van Pretoria sal word en nie net die plek waar poskantoorwerkers smiddae hul toebroodjies eet nie of as kruisverkeernunt vir die wat saans miskien na die bioskoop wil, moet dien nie. Dit moet ook as vergaderplek dien vir byeenkomste van landswye belang en daarom moet dit ook die fasiliteite daarvoor besit. Daar moet skadu wees en goeie uitsig op die punte waar sprekers dan sal wees. Die belangrikste is dat die historiese karakter van die plein behoue sal bly.

VERSIL IN STANDPUNT OOR BENADRUK

TENSPYTE van die indruk wat geskep is dat ons van mekaar verskil, dink ek dat daar veel punte van ooreenkoms tussen ons bestaan. Die

*View of the Palace of Justice across Church Square.
This photo was taken in 1919.*

verskil in standpunte word soms te veel benadruk en die ooreenkomste vergeet.

Die kern van die probleem soos ons sal sien is die verkeer op Kerkplein sowel as die aanwesigheid van drade en pale. Die historiese geboue kom nie tot hul reg as mens deur daardie versameling van motors, busse, drade en pale moet loer om te sien waar die historiese geboue is nie. Ek dink daarvoor voel ons eens dat daardie slordigheid — dit is niks anders nie — wat op Kerkplein is, opgeruim moet word.

DIE HOOFBESWAAR

ONS hoofbeswaar soos u weet is die feit dat die bestaande oop ruimte van Kerkplein self volkome afgesluit word van die geboue daaromheen. Met ander woorde, 'n mens kan dit so stel dat daardie historiese geboue en ook moderne geboue wat daardie ruimte van die Kerkplein omsluit — eintlik van die binneste deel, die kern van die plein, die grasperk, afgesny word deur daardie verkeer en weer deur daardie strate daaromheen. Daarom voel ons dat ons die historiese geboue nie tot hulle reg laat kom nie omdat daardie verband tussen opening en geboue verbreek word.

Die Argitekte Vereniging het dit in hul memorandum beklemtoon dat motorverkeer volkome van Kerkplein af gekeer moet word sodat Kerkplein toeganklik sal wees vir voetgangers en toeriste die geleentheid gegun word om Kerkplein te waardeer.

Ek is daarvan oortuig dat daar by ons die grootse mate van ooreenstemming bestaan nl. dat die verkeer op Kerkplein verwyder moet word en dat die oop ruimte of plein primêr vir voetgangers beskikbaar gestel moet word. **Terselfdertyd sal ons nie aan die historiese karakter van die plein geweld aan durf doen nie. Oor hierdie punte van ooreenkoms is daar nie 'n referendum nodig nie.** Terselfdertyd sal ons nie verskil nie wanneer ons dit beklemtoon dat die historiese karakter van die Raadsaal en die Paleis van Justisie by enige beplanning bewaar moet word.

'N DOOIE OOP RUIMTE

ONS sal saamstem dat Kerkplein nie 'n dooie oop ruimte behoort te wees soos dit tot 'n groot mate huidige geval is nie. Dit behoort so beplan te word dat dit dwarsdeur die jaar 'n trekpleister sal wees vir Pretorianers.

Dan stem ons saam dat of daar nou 'n parkeerhawe onder Kerkplein kom, of nie, die ingang na die moontlike ondergrondse parkeerhawe nie vanaf Kerkplein moet wees nie, omdat dit ons parkeerprobleme in elk geval veel meer gaan vererger en dan in elk geval onmoontlik maak om ons voertuigverkeer van Kerkplein af te weer. **Ons verskil verder nie van mekaar wanneer ons sê dat die beeldegroep in die sentrum van die plein op die enigste plek is waar dit behoort te wees en dat dit daar moet bly nie.** Die herbeplanning van die plein behoort eintlik rondom daardie beeldegroep in die sentrum van die plein waar dit tans staan plaas te vind. In ons oorspronklike memorandum het ons dit dan ook beklemtoon dat ons liever daardie beeldegroep in die sentrum van die plein moet behou.

MNR. T. W. N. HITGE het die gedagte uitgespreek dat Kerkplein nie die plek is vir groot byeenkomste of vergaderings nie. Die aangewese plek daarvoor is die amfiteater by die Voortrekkermonument.

Ofskoon ons voel dat die beplanning rondom daardie beeldegroep moet sentreer, mag daar miskien probleme opduik met ons beplanning soos ons dit hier ondervind in verband met funksies soos op die 10de Oktober. Die mense vergader eintlik aan die noordekant reg voor die beeld. Miskien behoort ons ons plan so te wysig dat daardie historiese sentrum wat ons as vergaderplek beskou miskien meer nou van die noord-weste hoek voor die Paleis van Justisie verder moet omloop in 'n oostelike rigting sodat daardie mense soos ons op die 10de Oktober het, nog direk voor die beeld kan plek inneem, en dat daar nie die struikelblokke is van bome wat dit sal bemoeilik nie. Daarom is dit miskien een aspek van ons plan wat hersiening vereis.

DIE ONDERGRONDSE PARKEERHAWE

IN verband met die parkeerhawe wil ek dit benadruk dat ons in ons memorandum onself nie vir of teen 'n parkeerhawe uitspreek nie. Ons sê alleen dat ons gedink het dat die ingange nie van Kerkplein moet wees nie ingeval daar so 'n parkeerhawe moet kom.

Die argument ten gunste van 'n parkeerhawe onder Kerkplein is natuurlik dat daar in die middestad waar mense heen gaan voorsiening moet wees vir parkeergeriewe en dit sal ook meebring dat indien daardie parkeerhawe onder Kerkplein is, die mense wat op die oppervlakte uit kom, sal bydra daartoe dat die ekonomiese lewe op Kerkplein gesentreer word. *My persoonlike mening is dat daar eintlik nie verdere argumente ten gunste van daardie standpunt is nie. Dit kom vir my voor of die teenargumente eintlik deurslaggewend is.*

'n Deurslaggewende punt is egter dat in terme van huidige stadsbeplanning dit volkome onjuis is om 'n parkeerhawe so in die sentrum van die stad te plaas. Parkeerhawes moet liever op die voorgestelde ringpad geplaas word en nie in die sentrum van die stad nie, want die gedagte met die ringpad is juis dat die verkeer rondom die middestad gehou moet word, en nie na die middel van die stad geneem moet word nie.

ONTSPANNING EN VERSIERING

DAN kan die beswaar geopper word dat daar moontlik te veel plaveisel in die voorgestelde plan is, dat daar nie genoeg skaduwee is nie en nie genoeg gras nie. Dit is heel waarskynlik so en ook in verband met daardie saak sal die plan waarskynlik nou moet gewysig word sodat daar meer voorsiening vir grasperke en bome ens. gemaak word. Dan is daar ook die moontlikheid dat kafees nie heeltemal gaan pas op die plein nie, alhoewel ons voel dat daardie element van lewe en beweging mense na die plein sal trek.

Ek wil beklemtoon dat ons as argitekte voel dat ons op hierdie punt van ooreenkoms 'n voldoende basis het waarop ons kan aangaan met die moontlike herbeplanning van Kerkplein, en dat ons voel dat dit die Stadsraad se plig is om daardie werklike lewende hart van Pretoria te voorsien. Pretorianers sal daar dan kan saamkom en saam vergader. Daarom voel ons dat die Stadsraad ons voorstel i.v.m. die herbeplanning van Kerkplein moet verder ondersoek. Die Argitekte Vereniging se memorandum is 'n basis van bespreking, dit is geen finale plan in verband met die uitleg van Kerkplein nie.

Ten slotte wil ons graag op hierdie stadium daarop wys dat wanneer ons praat van herbeplanning van Kerkplein, dan hang dit self van die hele toekoms van die middestad af. Ons voel dat die tyd ryp is dat 'n volledige ondersoek gedoen word na die toekoms van ons middestad. Veral die snelweë wat om die stad aangelê word en wat die toestroming na die middestad gaan vergroot, maak so 'n ondersoek dringend noodsaaklik.

PROF. F. J. DU TOIT SPIES het die gedagte uitgespreek om die grense van die historiese geboue wat op Kerkplein gestaan het en toe gesloop is, op een of ander manier aan te dui. Hy het daarop gewys dat die grense van die ou kerk wat na die Tweede Vryheidsoorlog gesloop is, behoort aangedui te word. 'n Kort geskiedenis van die gebou of net 'n vermelding dat die kerk daar gestaan het, kan d.m.v. 'n brons plaat aangebring word. Indien die buitelyne van die ou kerk op Kerkplein aangebring word, sal ons vind dat die Kruger-standbeeld in die middel daarvan opgerig is. Selfs plekke waar historiese gebeurtenisse plaasgevind het, kan so aangedui word. Wanneer besoekers ons stad besoek, sal hulle so besef dat ons verlede nie dood is nie, maar in en om ons voorleef.

STANDPUNT VAN DIE KRUGER-GENOOTSKAP

DIE standpunt van die Kruger-Genootskap is deur mnr. J. M. van der Westhuysen, argitek van die voetstuk van die beeldegroep op Kerkplein, gestel.

Die Kruger-Genootskap waardeur dit dat hierdie Genootskap die geleentheid gebied word om sy standpunt te stel.

Die Kruger-Genootskap wil volgende jaar, nl. 1964, sy vyftigjarige bestaan op luisterryke wyse vier met 'n groot fees en alles wat daarmee saamgaan. Dan sal dit ook 'n halwe eeu gelede wees dat die Kruger-Genootskap begin veg het om geskonde dinge weer reggestel te kry. In 1964 sal dit ook tien jaar gelede wees dat ons daarin geslaag het om met die onthulling van die Kruger-Monument op Kerkplein ons eerste groot roeping te kon vervul. Ons het lank geveg om te kon kry wat ons moes hê. Tans sprei ons ons werksaamhede uit tot in CLARENS, Switserland, waar ons hoognodige aandag skenk aan die sterfhuis van President Paul Kruger.

DIE GOUE DRAAD

DEUR al hierdie werksaamhede heen is daar 'n goue draad gespin wat sy oorsprong het in ons verre-volksverlede, maar deur Paul Kruger weer in die hand van die opkomende geslag geplaas en daarom spin ons voort **uit die verlede te neem dit wat goed en edel is — dit te beskerm — en die toekoms daarmee te bou.** Dit is ons selfaanvaarde leuse.

Ons sal die naam: „KRUGER-GENOOTSKAP” nie waardig wees as ons nie bly veg en help bou aan 'n toekoms op hierdie edel en goeie fondament van die verlede nie. Geeneen van ons sal ook die naam „SUID-AFRIKANER” waardig wees as ons vreemd staan teenoor hierdie dinge nie.

Paul Kruger's spirit and that which he stood for will never die. In him the past, the present and the future of a people are symbolised. The Kruger Monument soon after having been re-erected on Church Square.

GEEN BESWARE

DAAROM is ek bly om te kan verklaar dat in hierdie gees van *neem en bou* die Kruger-Genootskap geen besware het daarteen dat die Kerkplein herontwerp word ten einde meer funksioneel te wees as hart van 'n moderne stad nie. **Daar mag egter nie gepenter word met die Kruger-Monument hetsy deur veranderinge of verskuiwing nie. Die Kruger-Monument — wat tans die middelpunt van die plein is — moet die middelpunt bly waaruit die hele skema, van herontwerp, moet groei en waaromheen dit as eenheid moet kristalliseer. Die Historiese waarde van die plein mag nie verder versteur of vernietig word nie.**

Ons het geen beswaar daarteen dat die plein herontwerp word mits daar net nie gepenter word met die Kruger-Monument **wat in een stuk dit simboliseer wat die Suid-Afrikaanse volk was aan die einde van die fase wat met die vorige eeu afgesluit het nie.**

SIMBOLIEK

DIT is nodig dat ons vir 'n paar oomblikke stilstaan by die Kruger-Monument en sy simboliek.

Die KRUGER-MONUMENT word verkeerdelik die KRUGER-STANDBEELD genoem. Daarin lê die dwaling. Want dan word dit persoonverering, iets wat nie strook met die Afrikaner se dieper oortuigings nie. Dan mis ons ook die ware simboliek daarvan. Soos dit daar staan is dit 'n monument wat veel meer simboliseer as net 'n STANDBEELD ter herinnering aan PRESIDENT PAUL KRUGER.

Dit simboliseer die AFRIKANER-VOLK gedurende sy Eerste Trek totdat hy gedwing was om uit te span voordat hy weer kon inspan vir die Nuwe Trek van hierdie eeu na GROTER VLAKTES, HOËR BERGE en — met ons HOOGSTE DANK — weer uiteindelik onder leiding van net so 'n GROOT MAN soos PAUL KRUGER was, **reeds noual met nog veertigjaar pad en minstens nog vyftien jaar leeftyd voor — DIE TWEDE GROOT-KRISTAL van die Airikanerdom.**

Soos die delwershand sy sif dan skud opdat die skuim en modder uit kan was en die gruis spiralig in 'n draaikolk al meer en meer na die middel werk totdat die swaarste edelsteen presies in die middel van die sif kom lê, omring deur al ligter en al ligter gruis, so het ook Die Delwershand van God ons ou Volkie hier in Trekkerstrome aangevoer en in die Suid-Afrikaanse sif dan rondgeskud deur Potchefstroom en Rustenburg, deur Ohrigstad en Lydenburg, deur Schoemansdal totdat die gruis om Pretoria begin het om saam te pak en allengs die DIAMANT PAUL KRUGER in die fokuspunt geplaas het.

Waar die twee lands-asse van NOORD-na-SUID, van WES-na-OOS, wat gans Transvaal deurkruis mekaar in die hart van Pretoria, waar KERKSTRAAT en PAUL KRUGERSTRAAT mekaar op die middelpunt van

KERKPLEIN dan kruis, het dit ook die plek bepaal, eers vir die Kerk as fondament en daarna vir die Kruger-monument waarvan die Kruger-standbeeld self die fokuspunt nou is. Hy staan in die middel van die plein temidde van sy volk om simbolies net-net bo hul uit te staan.

Die skepper van die beeldegroep asook van die gedagte-vorm van die monument nl. Anton van Wouw, wou hom nog laer hê, sodat hy as een van hul nie so hoog uitstyg bo sy volk nie.

Om estetiese redes wou prof. A. L. Meiring die destydse adviseur van die Kruger-Genootskap hom nog hoër hê. Ons het hom toe geplaas waar hy tans staan — temidde van sy volk.

Sy volk word gesimboliseer deur die vier Boere-figure uit verskillende tydperke van die Transvaalse geskiedenis. Hierdie vier Boerebeelde is so geplaas dat elk diagonaalwys simbolies een kwadrant van Transvaal as wag bewaak — deurkruis — deurleef. Ook word die geskiedenis deur episodes uit die Eerste Trek met taferele in vier panele vasgelê en aan ons oorgedra. Die wye platformvloer met trappies wat weereens van Noord en Suid, van Wes en Oos daarheen toegang skep, bied die Ruim waar die toekomstige volk — van hierdie eeu — kan saamkom in die middel van die Ruim en Opeplein waar ons so kan saamkom. Die geliefde Krugerspreuke is op die ringmuur uitgekap as rigsnoer vir die volk wat daar rondom verjaar.

NOODWENDIGHEID

DAAROM staan die KRUGER-MONUMENT in hierdie bepaalde vorm. 'n Vorm wat nie anders kan wees nie. Daarom staan die KRUGER-MONUMENT op die middelpunt van Kerkplein. Dit kan op geen ander plek staan nie. As dit anders sou wees sou dit nie voldoen aan die simboliese vereistes wat gestel word as die Monument waarlik DIE KRISTAL van die EERSTE TREK van die SUID-AFRIKAANSE VOLK is nie. Dit staan op die spesifieke plek waar die kerk gestaan het; die KERK as fondament van die Afrikaanse volksstruktuur en dus reeds gewyde grond. Die Kruger-Monument is ook gebou uit Pretoria-graniet — in simboliese sin. Die voetstuk by die stasie is uit Skotse klip.

Dit is die einde van 'n noual 50-jarige stryd wat die Kruger-Genootskap onbaatsugtig voer en sal bly voer om aan die wense van die skepper van die beeldegroep, die draer van die gedagte-vorm — Anton van Wouw — te voldoen asook 'n stryd om aan die wense van 'n verslane volk uitvoering te kan gee. Dit was 'n stryd ter betaling van ons skuldalas wat hierdie eeu se geslag verskuldig is aan 'n verbygegane geslag.

Dit is die resultaat van 'n halwe eeu se stryd ten einde die swerwende geskeide beeldegroep — as sulks, simbool van oordeel en heers — weer . . . vanaf 'n Dode-Park terug uit die Portugese hawensloods vanuit 'n plunderende Lord se tuin oorsee of uit die vuil beroete stasiewerf vanaf 'n

stasieplein bymekaar te bring om as **die goeie en die edel** saam te bou in 'n monument wat die kwaad wat gedoen was deur oorlog en ook plundering weer reg moes stel.

HUIDIGE POSISIE

DIE jongeres hier staan deur onkunde in hierdie saak miskien onverskillig maar sal na dese tweemaal dink; maar die oueres wat meer weet veg nog voort en daarom wil ek vanaand hierdie bedekte stryd hier aan u openbaar as naakte feit voor die verteenwoordigers van beide taalgroepe van ons volk.

Ek lees vir u voor uit die „SOUTH AFRICAN ARCHITECTURAL RECORD” van Maart 1963, uit 'n artikel met byskrifte wat handel oor die onderwerp wat ons vanaand hier bespreek. Op bladsy 17 staan geskryf:

„On the axis of the proposed new forum but on the upper level between the Raadsaal and the suggested oration dais incorporated in the forum steps seems to be the logical future place for the Van Wouw bronzes of Oom Paul and his four Boers grouped this time, with the studied care and simplicity which their very great quality as sculpture still needs and demands. How much more appropriate and moving it would be to see this great figure and his men against the backdrop of their Raadsaal looking across to their Palace of Justice and ‘presiding’ as it were over the speakers on the dias and the gathered crowds in the forum. The centre of the square I feel is the place for a mighty fountain whose cooling jets will welcome one from far along the four straight axial approach roads coming in from north, south, east and west.”

Uit die jongste (die November) uitgawe van dieselfde blad lees ek vir u voor uit 'n artikel „PRETORIA OF THE FUTURE” deur dieselfde skrywer (bl. 22).

“Imagine a great enclosed central park filled with fine trees and shrubs and greenery such as the Botanic Gardens in the heart of Cape Town, with a really great fountain throwing up its sparkling jet a hundred feet or more, and an open air cafe for sun-speckled lunches . . .”

Dit is tog genoeg bewys dat die einddoel is om die plein sodanig te herskep — ek gee sover toe — met die Krugermonument voorlopig in vorm ongeskonde op sy plek maar sodanig reeds in atmosfeer geskend deur die nuwe plein omring en fyn beplan sodat die Krugermonument daar totaal onvanpas raak en dan maar verskuif sal moet word.

EISE

U kan nou sien waarom ons eis dat daar nie gepeuter word aan die vorm of posisie van die monument nie. U kan sien waarom ons eis dat enige skema om die plein te herskep die Krugermonument **in der waarheid**